

Panu Kalmi

THE DISAPPEARANCE OF CO-OPERATIVES
FROM ECONOMICS TEXTBOOKS

HELSINKI SCHOOL OF ECONOMICS
WORKING PAPERS
W-398

Sisukord

ÜHISTUTE KADUMINE MAJANDUSÕPIKUTEST4	REFERENCES.....20
1. Sissejuhatus.....4	Esmased allikad (õpikud).....20
2. Ühistute uurimise põhjused.....5	Muud allikad.....21
3. Valim.....7	
4. Ühistute käsitlemine majandusõpikutes.....9	MÄRKUSED24
5. Ühistute materjali üksikasjalik ülevaade.....11	TABELID.....ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
6. Languse põhjused.....16	
7. Järeldused.....18	

Panu Kalmi. ÜHISTU KADUMINEN MAJANDUSÕPIKUTEST. 2006

Ühistulise ettevõtlusvormi käsitus oli 20. sajandi alguse majandusõpikutes külluslik, kuid tänapäevastes vastetes see praktiliselt puudub. Selles artiklis koondan andmestiku Helsingi Ülikoolis aastatel 1905–2005 kasutatud majandusõpikutes ja uurin, kuidas on ühistute käsitlemine muutunud ja millised tegurid on viinud ühistute kadumiseni majandusõpikutes.

Ühistute käsitluse kvaliteet ja kvantiteet on enne Teist maailmasõda avaldatud raamatutes palju ulatuslikum kui sõjajärgsetes raamatutes. Huvi kadumise võimalike põhjuste hulka kuuluvad muutused valitsuse, majandusteadlaste ja majandusparadigma enda rollis.

ÜHISTUTE KADUMINE MAJANDUSÕPIKUTEST

1. Sissejuhatus

Ühistud on olnud tööstusmaastiku oluline osa viimased 150 aastat.

Jaekaubanduses olid tarbijaühistud tänapäevaste jaemüügikettide teerajajad (Furlough ja Strikwerda, 1999) ning nad on endiselt olulised paljudes Euroopa paikades, eriti Skandinaavias.¹ Panganduses oli ühistupankade turuosa 20. sajandi lõpus umbes kolmandik sellistes riikides nagu Prantsusmaa, Austria, Soome ja Küpros (ICA, 1998a). Põllumajanduses oli ühistute osakaal põllumajandussaaduste töötlemise ja turustamise valdkonnas paljude riikide mitmes sektoris ligi 100%. Ühistud ja vastastikuse abistamise ühingud on endiselt olulised ka teistes sektorites, näiteks kindlustuses, eluasemete halduses ja tervishoius.

Ühistu tähtsus ei põhine ainult nende majanduslikul tähtsusel, kuna ühistud tegelevad ka sotsiaalsete probleemidega, leevendades vaesust ja edendades kogukonna arengut. Demokraatlike organisatsioonidena, mida juhivad nende liikmed, vastutavad nad oma sidusrühmade ees rohkem kui korporatsioonid (Michie ja Blay, 2004).

Ühistu rolli tundmaõppimine tänapäeva turumajanduses võib anda olulisi õppetunde majandustudengitele. Tänapäeva majandus- ja äriühingu juhtimise diskursuses peetakse aktsionäride üliluslikkust enesestmõistetavaks. Ühistud on viimase kahe sajandi jooksul pakkunud alternatiivi aktsionäride põhisele kapitalismile ning seetõttu on ühistute mõistmine oluline aktsionäride üliluslikkuse alternatiivide hindamiseks.

Vaatamata nende olulisusele ei pöörata ühistutele tänapäeva peavoolu majandusteaduses palju tähelepanu. Selle üheks märgiks on ühistulise ettevõtluse kõrvaldamine enamikest populaarsetest majandusõpikutest. Tüüpiline õpik ei tunnista ühistuid isegi äriorganisatsiooni vormina, nagu selgus Hilli (2000) hiljutisest majandusõpikute uuringust.² Õpiku sisu olulisus tuleneb asjaolust, et õpikud määratlevad osaliselt distsipliini piirjooned. Ühistuid käsitleva materjali puudumine õpikutes tähendab, et paljud õpilased ei teagi midagi sellise ettevõtlusvormi olemasolust.

Ühistute vastu suunatud huvi puudumine pole varasematele majanduskirjutajatele tüüpiline olnud.³ Selles artiklis esitan tõendeid selle kohta, et ühistud olid 20. sajandi alguse majandusõpikutes hästi esindatud. Sarnaselt Hillile (2000) tuginen oma järeldustes majandusõpikute valimile, kuid hiljutistele uuringutele keskendumise asemel koostan majandusõpikute pikisuunalise valimi, mis hõlmab kogu 20. sajandit. Pikisuunalised andmed selgitavad ühistute kadumise põhjuseid ja praeguse (peaaegu) puudumise kohta, esitades põhjalikuma ülevaate kui lihtsalt läbilõikeandmed. Lisaks pakub see uuring majandusteaduse distsiplinaarsetele muutustele teistsugust nurka. Kuigi paljud uuringud

keskenduvad uurimismeetodite muutustele (nt majanduse formaliseerimine) või uurivad uute allvaldkondade teket, on vähem tähelepanu pööranud sellele, millised teemad varju jäävad. Kuigi siin keskendutakse õpikutele, annab artikkel panuse ka suhteliselt uurimata teemasse – ühistute majandusmõtte ajaloosse.⁴

Tulemused näitavad, et ühistutega seotud arutelude kvantiteet ja kvaliteet vähenesid pärast Teist maailmasõda märkimisväärselt. See langeb kokku mitmete struktuurimuutustega erialades: nihe institutsiooniliselt orienteeritud analüüsilt neoklassikalisele analüüsile, USA majandusteaduse globaalne domineerimine, valitsuse rolli märkimisväärne suurenemine majanduses ja „sotsiaalse inseneritöö“ esiletõus. Artikli lõpupoole analüüsin, kuidas need mitmesugused arengud on mõjutanud ühistute käsitlemist majandusõpikutes.

Artikkel on üles ehitatud järgmiselt. 2. osas tuuakse välja põhjused, miks ühistud peaksid majandusteadlastele huvi pakkuma. 3. osas kirjeldatakse andmeid ja 4. osas tulemusi. 5. osas esitatakse ühistuid käsitleva materjali üksikasjalikum ülevaade. 6. osas käsitletakse ühistute uurimise vähenemise põhjuseid majandusõpikutes ja 7. osa lõpetab käsitluse.

2. Ühistute uurimise põhjused

Ühistud on kogu maailmas tuntud majanduslik-organisatsiooniline innovatsioon. Käesolevas uuringus käsitletud ühistute iseloomulikud tunnused on järgmised:⁵

- 1) Kontroll kuulub ettevõtte kasutajatele (klientidele, tarnijatele või töötajatele);
- 2) Kontrolliõigust teostatakse demokraatlikult põhimõttel „üks liige, üks hääl“;
- 3) Liikmelisus on vabatahtlik.

Majanduskursustel peaks ühistuid õppima kolmel olulisel põhjusel. Esiteks on nad majanduslikult olulised tegijad kogu maailmas. Teiseks on ühistud orienteeritud laiematele sotsiaalsetele eesmärkidele, mis eristavad neid investoritele kuuluvatest ettevõtetest. Kolmandaks saab ühistuid kasutada oluliste majandusküsimuste selgitamiseks.

Ühistu majanduslikku tähtsust on raske täpselt määratleda. Ühistute liikmeskonna hinnangud on kättesaadavamad kui hinnangud nende panuse kohta SKP-sse või tööhõivesse. Rahvusvaheline Ühistute Liit (ICA) hindas, et ühistutel on kogu maailmas umbes kolmveerand miljardit liikmeskonda (ICA, 1998b) ja kuna see arv ei hõlma neid ühistuid, mis ei ole ICA-ga seotud, on see tõenäoliselt oluliselt alahinnatud. Ühistud on olulised nii Põhja-Ameerikas, Euroopas kui ka Jaapanis, aga ka enamikus arengumaades, eriti Indias (Birchall, 1997; Hansmann, 1996; Hill, 2000; Klinedinst ja Sato, 1994). Ühistute rolli tööandjatena uurides leidis hiljutine seitsme Euroopa riigi uuring, et ühistute osakaal tööhõives ulatus umbes ühest protsendist Prantsusmaal ja Portugalis kuni 3,5 protsendini Šveitsis (Eurostat, 2001).

Lisa 1: Ühistute liikmelisuse areng valitud riikides

Country	Number of co-op members, 1922	% of population, 1922	Number of co-op members, 1998	% of population, 1998
UK	4,559,000	10.8%	9,038,018	15.3%
Germany	2,382,000	4.6%	21,640,000	26.4%
France	2,300,000	5.9%	17,845,573	30.3%
Switzerland	369,000	9.5%	1,513,327	21.3%
Finland	375,000	11.9%	1,066,774	20.7%
Denmark	376,000	12.3%	1,392,244	26.3%
USA	n.a.	n.a.	156,192,982	57.8%
Canada	n.a.	n.a.	14,518,682	47.9%
India	n.a.	n.a.	182,921,000	18.7%
Japan	n.a.	n.a.	42,842,643	33.9%

Allikad: 1922. aasta ühistute liikmeskonna näitajate kohta Gide (1922, lk 50); 1998. aasta liikmeskonna kohta ICA (1998b); rahvastiku näitajate kohta rahvastiku statistika aadressil <http://www.library.uu.nl/wesp/populstat/populframe.html>

Märkus: Liikmelisuse kohta esitatud arvu tuleks pidada pigem indikatiivseks kui täpseks. Nii 1922. kui ka 1998. aasta kohta on esitatud Rahvusvahelise Ühistute Liidu (ICA) liikmete arv, kuid see ei hõlma liikmeks mittekuuluvaid ühistuid. Teisest küljest ei ole mitmekordse liikmelisuse tõttu parandust tehtud.

Lisas 1 on esitatud valitud riikide liikmelisuse statistika, mis on saadud Gide'i (1922) ja ICA (1998b) andmetel. Need arvud näitavad, et 1998. aastal oli ühistute liikmelisuse hinnanguline osakaal kogu elanikkonnast Euroopa Liidu riikides umbes 20–30% ja Põhja-Ameerikas oli see veelgi kõrgem. Riikide vahel on ka olulisi sarnasusi ühistute esinemissageduses. Need on levinud toiduainete tootmises (põllumajandustootjate ühistud), jaekaubanduses (tarbijaühistud), eluaseme, finantsasutuste ja tervishoiu valdkonnas. Kuid tootmissektoris on ühistud olnud vähem edukad. Töötajate ühistud on üldiselt olnud vähem edukad kui tarbija- või põllumajandustootjate ühistud, välja arvatud mõned edulood, näiteks Mondragon Corporacion Cooperativa Hispaanias (Whyte ja Whyte, 1991; Cheney, 1999).

Ühistel on lisaks majanduslikule rollile ka sotsiaalne tähtsus. Eraalgatuse ja vastastikuse abi kaudu leevendavad ühistud vaesust ja edendavad sotsiaalset stabiilsust kogukondades, kus nad tegutsevad (Birchall, 1997; Michie ja Blay, 2004). Samuti toetavad nad ÜRO laiaulatuslikke eesmärke nagu rahu ja julgeolek, inimõigused, keskkonnakaitse ja sooline võrdõiguslikkus (ICA, n.d.). Lühidalt öeldes on ühistutel – erinevalt investoritele kuuluvatest ettevõtetest üldiselt – lai sotsiaalne missioon.

Hill (2000) soovitas, et majandusõpikud peaksid õpikute materjalina kasutama olemasolevaid ühistute alaseid uuringuid. Ühistuid käsitlevates artiklites on käsitletud selliseid teemasid nagu demokraatia majandusinstituutsioonides, ühistute ja traditsiooniliste ettevõtete käitumuslikud erinevused, stiimulid ja avalikud hüved, turutõrked ning majandussüsteemid.⁶ Üldiselt pakuvad ühistud süstemaatilist alternatiivset raamistikku aktsionäride ülimuslikkuse kontseptsioonile, mis domineerib paljudes majandus- ja äriühingu juhtimise diskursustes, kuigi see on Enroni kokkuvarisemise ja sellega seotud skandaalide järel mõnevõrra diskrediteeritud (Blair, 2003; Deakin ja Konzelmann, 2004).

3. Valim

Selleks, et uurida, kuidas ühistute käsitlemine on majandusõpikutes aja jooksul muutunud, on vaja laia õpikute valimit, millele üldistatud järeldused rajada. Sellise valimi koostamiseks on vähemalt kaks võimalust: kas proovida tuvastada erinevate ajastute peamised rahvusvahelise majanduse õpikud või koostada akadeemilises majandusõppekavas kasutatavate õpikute valim. Viimase meetodi abil on palju lihtsam tuvastada raamatud, mis tuleb valimisse kaasata. Olemasoleval õppekaval põhinev valik vähendab ka „valiku kallutatuse“ riski, mis tähendab, et uurija valiks (tahtlikult või tahtmatult) raamatuid, mis toetavad tema argumente.⁷ Selle uuringu valim koosnes Helsingi Ülikoolis aastatel 1905–2005 kasutatud üldise majandusteaduse õpikutest. Valim koostati tolaeagsete õppejõudude käsiraamatute ning Kuituneni ja Sullströmi (1984) uuringu põhjal. Aastatel 1905–1945 õpetati majandusteadust õigusteaduskonnas ja seejärel äsjaloodud sotsiaalteaduskonnas. Üks Helsingi Ülikooli õpikutel põhineva valimi eelis on see, et raamatud pärinesid mitmest riigist, mitte ainult ühest riigist, nagu see oleks võinud olla USA, Ühendkuningriigi või Prantsuse ülikooli valimi puhul.

Uuritud õppejõudude käsiraamatute põhjal tundub, et praegune süsteem, mille kohaselt tudengid puutuvad esmalt kokku üldise sissejuhatava kursusega ja jätkavad seejärel spetsialiseeritumate teemadega, tekkis Helsingis 1950. aastatel. 1950. aastate lõpust kuni 1970. aastate lõpuni kasutasid tudengid esimesel aastal soome ja rootsi õpikuid ning teisel aastal üldist ingliskeelset õpikut (alguses Boulding, seejärel Lipsey). Selle põhjuseks ei olnud aga ehk niivõrd teksti sisulised erinevused, kuivõrd esmakursuslaste piiratud keeleoskus. Seetõttu on analüüsis sissejuhatavate tekstidena kaasatud ka eespool mainitud Ameerika tekstid.

20. sajandi esimese poole õpikute hulgas oli nii sissejuhatava kui ka edasijõudnute kursuse jaoks kasutatud raamatuid, mis raskendas nende liigitamist. Otsustasin valimisse valida selle perioodi laialtlevikuid üldõpikuid, kuid välistasin tekstid, mis olid oma aja kohta selgelt edasijõudnumad ja teoreetilisemad, hoolimata sellest, et tegemist oli üldise majandusteaduse raamatutega (näiteks Wickselli „Loengud poliitilisest ökonomiast“).

Kui õppetöös kasutati raamatu soomekeelset tõlget, olen ka mina kasutanud tõlgitud versiooni. See kehtib peamiselt perioodi kohta enne 1945. aastat, mil enamik

raamatuid tõlgiti. Tavaliselt olid soome keelsetes väljaannetes tehtud muudatused minimaalsed, lisades juhuslikke joonealuseid märkusi jne.

Raamatute kohta käiv üksikasjalik teave, sealhulgas uuringus kasutatud väljaanne, originaalväljaanne, originaalpealkiri, õppeotstarbel kasutuselevõtu aasta ja kasutamise kestus, on esitatud allikate loetelus (algallikad). Tuleb märkida, et ilmumisaasta viitab käesolevas uuringus kasutatud konkreetse väljaande ilmumisaastale, mitte esmatrükile ega aastale, mil tekst õppeotstarbel kasutusele võeti. Enamikul raamatutest on olnud mitu väljaannet ja sageli ei olnud käesolevas uuringus kasutatud versioon originaal. Valikureegel oli lihtne: kasutati väljaannet, mis oli Helsingi ülikooli raamatukogudest kõige kergemini kättesaadav. Sellest protseduurist tulenev võimalik eelarvamus ei ole tõenäoliselt oluline, kuna järjestikeste väljaannete vahel tehakse tavaliselt vaid väiksemaid muudatusi. Lisaks on tõenäoliselt ka õppetöös kasutatud kergesti kättesaadavat väljaannet.

Tabel 1. Õpikute jaotus ilmumisaasta ja päritoluriigi järgi

Time / place	1901-1920	1921-1940	1941-1960	1961-1980	1981-2000	Total
Finland	0	2	1	3	0	6
Other Scandinavia	2	1	2	1	1	7
Germany / Austria	3	0	1	0	0	4
France	1	0	0	0	0	1
Great Britain	1	0	0	0	1	2
North America	0	0	0	3	1	4
Total	7	3	4	7	3	24

Märkused:

- 1) Ajavahemik viitab käesolevas uuringus kasutatud õpiku ilmumisaastale, mis ei pruugi olla esimene trükk.
- 2) Begg jt (1994) on liigitatud Ühendkuningriigi päritolu raamatuks, kuna Helsingi Ülikoolis kasutati Ühendkuningriigi väljaannet.

Uuringu valim koosneb 24 õpikust (tabel 1) ja on suuruselt võrreldav Hilli (2000) omaga, kes kasutas oma uuringus 17 praegust õpikut. Raamatud võib jagada kolme erinevasse rühma: esimene rühm koosneb välismaistest raamatutest, mida kasutati õppetöös peamiselt aastatel 1905–1925. Need pärinevad erinevatest Mandri-Euroopa riikidest ja esindasid peamiselt institutsionaalset suunitlust. Teine rühm koosneb Soome ja Skandinaavia raamatutest, mida hakati kasutama peamiselt aastatel 1925–1957. Sel perioodil liikus Soome majandusteadus Saksa ajalookoolist eemale Stockholmi koolkonna neoklassikalise majandusteaduse poole, mida juhtisid Wicksell, Myrdal, Ohlin, Cassel ja teised (Paunio, 2002). Bouldingi teksti kasutuselevõtt õppematerjalina 1957. aastal

tähistas angloameerika õpikute kasutamise algust, kuigi alles 1990. aastate alguses sai anglo-ameerika õpikust peamine sissejuhatav õpik (Begg jt).⁸ Tabel 1 annab õpikute jaotuse vastavalt nende päritolule ja ilmumisaastale.

Seega lisaks soome ja skandinaavia tekstidele, mis on kogu perioodi vältel hästi esindatud, eristuvad kaks selgelt eristuvat rühma: 20. sajandi alguse institutsionaalsed tekstid ja neoklassitsistlike anglo-ameerika õpikud. Kuna see nihe ajalooliselt institutsionaalselt lähenemiselt neoklassitsistlikule analüüsile on toimunud ka mujal, saab selle uuringu tulemusi tõenäoliselt rakendada ka muudes keskkondades. Teiseks, kuigi puuduvad Mandri-Euroopa tekstid, mis pärineksid sõjajärgsest perioodist,⁹ ei pruugi see tingimata tulemusi moonutada, sest Ameerika õpikud on mõjutanud majandusharidust Euroopas sõjajärgsel perioodil (Backhouse, 2002) ja ma eeldaksin sarnaseid tulemusi isegi siis, kui valimisse on kaasatud Mandri-Euroopa sõjajärgsed õpikud. Analüüsi kirjeldavas osas (vt 5. osa) viitan ka kahele 20. sajandi alguses populaarsele USA õpikule, et näidata, et ühistute teemaline arutelu ei piirdunud sel perioodil ainult Euroopa raamatutega.

4. Ühistute käsitlemine majandusõpikutes

Selles osas esitatakse majandusõpikute kvantitatiivse analüüsi tulemused. Meetodiks oli iga valitud õpiku hoolikas läbivaatamine ja ühistuid käsitlevate lehekülgede lugemine. Väikseim mõõtühik on veerand lehekülge (0,25 p). Isegi ühistute möödaminnes mainimine oli hinnatud 0,25 p-ks. Juhtudel, kus ühistute erinevaid aspekte käsitleti üksikasjalikult, ei arvestanud ma ühistutele suunatud möödaminnes tehtud märkusi.

Kooperatiivide tüüpide otsustamisel kasutasin 2. osas esitatud ühistute definitsioone. Suhteliselt vastuoludeta olid kõige levinumad ühistute vormid: tarbijaühistud, mitmesugused põllumajandusühistud, töötajate (tootjate) ühistud, ühistud finantsasutused ja muud väljakujunenud ühistuvormid (nt eluaseme- ja ehitusühistud). Lisasin ka vastastikused kindlustusseltsid ja hoiu-laenuühistud, kuna need on tavaliselt liikmete/kasutajate kontrolli all ja vastavad seetõttu ühistu mõistele, kuigi nad ei ole tavaliselt vormilt ühistud.

Mõned teemad jätsin analüüsi põhiosast välja, kuna need ei vastanud rangelt eespool määratletud kooperatiivide definitsioonile. Minu arvates olid need siiski piisavalt sarnased kooperatiividega, et neid tabelis „seotud küsimustena“ kajastada. Nende hulka kuuluvad:

- 1) Erinevad hoiupankade vormid, mille puhul kontroll tavaliselt ei kuulu klientidele (rikkuvad kooperatiivide omadusi 1 ja 2).¹⁰
- 2) Kasumi jagamine ja koostööpartnerlus (töötajate omand), kuna need tavaliselt ei anna töötajatele palju kontrolli ja rikuvad seetõttu omadusi 1 ja 2.
- 3) Kolhoosid kommunismi või Jugoslaavia isemajandamise ajal, kuna neis osalemist ei saa pidada vabatahtlikuks (põhimõtte 3 rikkumine).

- 4) Utoopiliste või kristlike sotsialistide või muude kooperatiivse mõtteeisiga seotud koolkondade arutelud, kuna need käsitlevad rohkem ideede ajalugu kui kooperatiive kui institutsioone.

Tabel 2. Ühistute hõlmatus Teise maailmasõja eel- ja järgsel perioodil: kokkuvõtlikud statistikad

	Min	Mean	Median	Max	Standard deviation	Difference in means (t-stat.)
Co-operatives only, pre WW II (N=10)	0.7%	2.2%	1.7%	4.6%	1.3%	2.0% (3.92)
Co-operatives only, post WW II (N=14)	0%	0.2%	0.1%	0.6%	0.2%	
Co-operatives and related issues, pre WW II (N=10)	0.8%	3.0%	2.3%	6.9%	2.2%	2.8% (3.30)
Co-operatives and related issues, post WW II (N=14)	0%	0.2%	0.1%	0.7%	0.3%	

Märkus: Statistilise olulisuse testina esitab tabel standardse kahepoolse t-testi t-statistikat, eeldades ebavõrdset dispersiooni.

Tabel 2 esitab kokkuvõtliku statistika kooperatiividega seotud erinevate küsimuste käsitlemise kohta õpikutes. Tabelist tulenev peamine tulemus on see, et ühistute õpikute hõlmatus varasel (enne 1945. aastat) perioodil ja hilisemal perioodil on märkimisväärselt erinev. Varase perioodi keskmine hõlmatus oli 2,2% (mediaan 1,7%), samas kui uuemate õpikute puhul oli see 0,2% (mediaan 0,1%). Keskuste erinevus on statistiliselt väga oluline.¹¹ Samamoodi on ühistute ja nendega seotud teemade hõlmatus keskmise varaste õpikute puhul 3,0% ja uuemate õpikute puhul 0,2%; samuti on see erinevus statistiliselt väga oluline.

Lisa 2 (vt lõpus) esitab üksikasjalikumad teavet ühistute hõlmatus kohta erinevates raamatutes. Suurim hõlmatus on Conradis, mis hõlmab 47,5 lehekülge ühistute kohta (4,6%) ja 72 lehekülge ühistute ja nendega seotud teemade kohta (6,9%). Teine suurim on Gide, mis hõlmab 33,5 lehekülge ühistute kohta (4,0%) ja 43,5 lehekülge ühistute ja nendega seotud teemade kohta (5,1%). Üldiselt käsitletakse varase perioodi raamatutes ulatuslikult kooperatiive. Erandiks on Marshall, kes pühendab oma traktaadist kooperatiividele vaid 4,75 (0,7%) lehekülge. Sõjajärgsetes õpikutes ei kasuta aga ükski autor kooperatiivide tutvustamiseks nii palju lehekülgi kui Marshall, ei absoluutarvudes ega suhtelises arvestuses. Viis 14-st sõjajärgsest raamatust ei maini kooperatiivseid

organisatsioonid üldse ja kolm neist ei käsitle ka ühtegi sellega seotud küsimust (kaks käsitleb Jugoslaavia isemajandamist).

Teine tähelepanuväärne leid, mis ilmneb lisast 2, on see, et varased autorid uurisid kooperatiive tavaliselt laialdaselt, pühendades peaaegu võrdse arvu lehekülgi peamistele kooperatiivvormidele: kooperatiivsed finantsasutused, tarbijakooperatiivid, põllumajandusühistud ja töötajate kooperatiivid. Hilisemate autorite poolt on kõige sagedamini käsitletav teema kooperatiivsed finantsasutused (või krediidiühistud), kuid praktikas piirdub see möödaminnes mainimisega. Töötajate kooperatiive ei ole ükski sõnajärgse aja autor uurinud. Seotud küsimuste osas on kõige sagedamini käsitletav teema kooperatiividele sarnanevad sotsialistlikud organisatsioonid: kolm arutelu käsitlevad Jugoslaaviat ja kaks Nõukogude kolhoose.

5. Ühistute materjali üksikasjalik ülevaade

5.1 Varased ühistute õpikud

Selles osas vaatan üksikasjalikumalt üle ühistute õpikutes käsitletavate teemad. Uuemates raamatutes pole palju ülevaadet, kuid varased raamatud käsitlesid ühistute teemat sageli väga detailselt. Huvitaval kombel on paljud varasema perioodi üldise majandusteaduse õpikutes käsitletud ühistulised küsimused hiljem spetsialiseeritud majandusanalüüsis uuesti pinnale kerkinud.¹²

Üks korduvaid teemasid mitmes õpikus oli ühistute positsioon majandussüsteemide arengus. See aspekt oli eriti oluline Gide'ile (1917), kes uskus, et majandusteaduses ei ole universaalseid seadusi, vaid majandusliku evolutsiooni erinevad etapid nõuavad erinevaid institutsioonilisi korraldusi. Üks huvitav osa tema raamatust on tema arutelu solidaarsuse koolkonna (mille juhtiv liige ta ise oli) seisukohtade üle palgasüsteemi tuleviku kohta (Gide 1917, lk 738–741). Selle koolkonna sõnul oli palgasüsteem kasulik samm majanduslikus evolutsioonis, kuid see oli jõudnud oma kasulikkuse piirini. Selle põhjuseks oli asjaolu, et palgasüsteem tekitab töötajate ja tööandjate vahel paratamatut konflikti: palkade tõus toob kaasa vastava kasumi vähenemise, mis omakorda tekitab usaldamatust töötajate ja tööandjate vahel. Lisaks koheldakse palgasüsteemis töötajaid pigem vahenditena kui eesmärkidena, mis on vastuolus Kanti isiksuse põhimõttega.¹³

Siiski oli ühistutel palgasüsteemi kaotamisel põhimõttelisi raskusi, nagu Aschehoug oma ühistute sotsialistliku kriitika ettekandes (1903, lk 538) välja tõi. Ainult töötajate ühistud vaidlustasid valitseva palgasüsteemi, kuid need olid haruldased. Tarbijaühistud olid edukad, kuid need taastotsid kapitalistlikke palgasuhteid, kuna nende ühistute töötajad töötasid jätkuvalt palga eest. Sotsialistliku kriitika kohaselt ei esindanud tarbijaühistud tegelikku muutust kapitalistlikest töösuhetest ja olid seega vaid tähelepanu kõrvalejuhtimine töölisklassi kõrgematelt, revolutsioonilistelt eesmärkidelt.¹⁴

Saksa ja Austria sotsiaalkonservatismi traditsiooni järgivad autorid (Conrad, 1911-13; Philippovich, 1914) käsitlesid ühistuid palju vähem kui Gide. Nende autorite sõnul oli kooperatiivide roll olemasoleva süsteemi puuduste parandamine, pakkudes tööd töötutele, tõstes töölisklassi majandushariduse ja ettevõtluse taset ning toetades väikeseid ja nõrku ettevõtjaid. Conrad pidas kooperatiive isegi konservatiivse iseloomuga organisatsioonideks, mis kaitsesid töötajaid sotsialismi revolutsiooniliste vormide eest (1911–13, lk 404).

Mitmed autorid rõhutasid kooperatiivide rolli majanduslikult ebasoodsas olukorras olevate inimeste abistamise vahendina. Gide (1917, lk 464) toetas seda seisukohta seoses krediidiühistutega, mis võimaldavad väiketootjatel ja käsitöölistel saada soodsatel tingimustel krediiti. Aschehoug (1903, lk 520) rõhutas kooperatiivide vabatahtlikku olemust sotsiaalsete probleemide lahendusena, erinedes seega kollektivistidest, kes eelistasid sotsiaalseid probleeme lahendada riikliku sekkumisega. Philippovich märkis, et kooperatiivid on väikeste ja nõrkade ettevõtete ning leibkondade tööriist. Kodumajapidamised, põllumehed ja väikeettevõtted saavad ostuühistuid kasutada oma positsiooni parandamiseks turul. Hoiu-laenuühistud parandavad vaeste ja madalama keskklassi elanike eluasemetingimusi. Tööühistud lubavad muuta töötajad ettevõtjateks; aga nagu Philippovich märkis, on tööühistud üldiselt ebaõnnestunud. Üldiselt on ühistud vabatahtlikud ühendused, mis põhinevad liikmete isiklikel sidemetel ja rõhutavad vastastikuse eneseabi põhimõtet (Philippovich, 1914, lk 255–7).

Paljude kirjanike jaoks oli keskseks küsimuseks, miks tarbijaühistud olid nii edukad, aga töötajate ühistud mitte. Mitmed õpikute autorid tõid välja tarbijaühistute selgeid eeliseid: tarbijaühistud parandasid jaekaubanduse majanduslikku korraldust, vähendasid vahendajate rolli ja kasumit ning parandasid kvaliteedikontrolli. Lisaks õitsesid tarbijaühistud ajastul, mil konkurents jaekaubanduses oli nõrk ja tarbijakaitse arenemata. Mitmed autorid jõudsid järeldusele, et tarbijaühistud olid alandanud toiduainete hindu ja parandanud nende kvaliteeti, parandades seeläbi töölisklassi elatustaset. Jällegi oli Gide see, kes argumendi kõige kaugemale viis: ta väitis, et tarbijaühistu vähendas märkimisväärselt sissetulekute erinevusi ja ühtlustas lõppkokkuvõttes majandustsükleid (1917, lk 794). Conrad (1911–13, lk 386–7) märkis aga, et tarbijaühistud on edukad peamiselt valdkondades, kus nõudlus on stabiilne ja kasumimarginaalid väikesed. Aschehougi sõnul jäävad erakaupmehed alati ellu nišiturgudel, kus riskide võtmist premeeritakse (1903, kd 1, lk 540–41).

Teine palju vaieldud küsimus oli, miks töötajate ühistud olid nii haruldased. Paljud autorid kiitsid töötajate ühistuid: näiteks Marshall (1961, lk 305) väitis, et need lubasid lahendada mõned investoritele kuuluvate ettevõtete probleemid, eelkõige töötasu parandamise ja järelevalvetöö vähendamise kaudu. Ühistutel on aga puudusi, mida tänapäeva analüüsis nimetatakse "agentuuriprobleemideks". Marshalli sõnul on üks suurimaid probleeme võimekate juhtide värbamine. Parimad juhid eelistavad töötada eraettevõttes, kus nad saavad rohkem teenida. Ühistud võivad neist raskustest aga üle kasvada, kui neil õnnestub meelitada ligi "sotsiaalse meelelaadiga" juhte. Ühistute lootus

peitub paremate teadmiste levitamises koostöö põhimõtete kohta ja üldhariduse suurenemises (Marshall 1961, lk 305-6). Conrad (lk 401) tõi välja, et keskmine töötaja ei ole võimeline täitma järelevalverolli, mida ta peaks kaasomanikuna täitma. On oht, et töötajad ei suuda halbu juhte distsiplineerida või kui nad leiavad hea juhi, võivad nad tema tööd tarbetult piirata.

Teine töötajate ühistute probleem, millele varased õpikute autorid sageli viitasid, oli palgatud tööjõu probleem. Philippovich (1914, 256-7) väitis, et kasumi teenimisel saab töötajate ühistutel olla vaid teisejärguline roll. Vastasel juhul on ühistul kiusatus palgata mitteliikmetest tööjõudu fikseeritud palgaga ja mitte laiendada omandiõigust uutele töötajatele, kuna see lahjendaks olemasolevate liikmete kasumiosa. Seda argumenti, mis on saanud tuntuks kui ühistu „degeneratsiooni“ probleemi, mainiti ka mitmetes teistes õpikutes.¹⁶ Paljud õpikud nimetasid töötajate ühistute suhtelise puudumise teiseks põhjuseks ka töölisklassi kapitalipuudust. Conrad (lk 401–402) tõi välja mõned edukate töötajate ühistute eeltingimused: need saavad edu saavutada ainult tööstusharudes, kus töötajatel on ulatuslikud teadmised turul, kus nad tegutsevad, nõudlus on stabiilne, töötajad täidavad sarnaseid ülesandeid ja järelevalvefunktsioonid on lihtsad.¹⁷ Ta mainis sellise ühistu tüübi näitena käsitöölise ühistuid.

Kokkuvõttes toovad varasema perioodi õpikud esile paljusid samu teemasid kui moodsam ühistute kirjandus, kuid mõnel juhul on rõhuasetus erinev. Varajaste kirjanike ühine teema oli majandusharidus. Ühistute edendamiseks oli vaja piisavat ärioskuste taset, kuid teisalt koolitasid ühistud ise töölisklassi (või agraarklassi) ettevõtte pidamiseks. Teine varajaste kirjanike rõhutatud küsimus oli ühistute kollektiivne eneseabi ja vabatahtlik olemus, mis pakkus sotsiaalsetele probleemidele lahendusi ühiste huvide, mitte sunni alusel.

Varased autorid jagasid ka seisukohta, et ühistute kasv oli olnud kiire, ja mõned autorid toetasid seda statistilise teabega. Eriti Conrad ja Philippovich lisasid väga detailset statistikat ühistute leviku kohta. Autorite suhtumine ühistutesse varieerus Gide'i entusiasmist Conradi ettevaatlikuma tõlgenduseni, kuid kõigi autorite seas on ühine kõrgetasemeline teadmine ühistutest ja nendega seotud probleemidest.

Kuna kõik Helsingi Ülikoolis enne Teist maailmasõda kasutatud õpikud olid Euroopa päritolu, kuid sõjajärgsed õpikud olid sageli Ameerika päritolu, on huvitav, kas varasema perioodi USA õpikud sisaldasid ühistute analüüse. Sel põhjusel kontrollisin kahte juhtivat 20. sajandi alguse USA õpikut, Ely jt (1920) ja Taussig (1922), kus ühistute käsitlused olid tõepoolest lühemad kui Euroopa keskmistes tekstides (0,6% Ely jt ja 1,3% Taussig'i töödes). Lisaks olid analüüsid sageli seotud Euroopa kogemustega ühistute osas. See ei muuda aga fakti, et need USA majandusõpikud sisaldasid teadlikke esitlusi ühistutest ja nende rollist majanduses.

5.2 Anglo-ameerika õpikud

Populaarsete USA õpikute autoritel on olnud tohutu roll Teise maailmasõja järgse õppekava mõjutamisel. Varaseimad Põhja-Ameerika õpikud, mida Helsingi Ülikoolis kasutati, on Boulding (esimene trükk 1941) ja Samuelson (esimene trükk 1948). Boulding (1966) sisaldab tõepoolest mõningaid viiteid ühistutele. Ta väitis, et tehaste konveiersüsteemi asendamiseks töötajate ühistutega puudus „mingi vajalik füüsiline põhjus“. Tema sõnul peitub põhjus „inimeste loomulikes erinevustes ja võimetes“ (lk 327). Tööliste ühistute elujõulisuse vastu vaieldes viitab Boulding seega darvinistlikule lähenemisviisile: ühistute puudumine on tõend nende suhtelise ebaefektiivsuse kohta.¹⁸

Boulding annab kooperatiivile üsna omapärase definitsiooni. Ta defineerib seda „kui korporatsiooni [sic], mida rahastatakse täielikult fikseeritud intressiga väärtpaberitega (võlakirjadega) ja mille omanik on see, kes ostab ja müüb sealt“ (lk 331). Kahjuks on see definitsioon eksitav, kuna tavaliselt saavad kooperatiivid liikmetelt omakapitali rahastamist, ja ka mittetäielik, kuna see ei viita „üks liige, üks hääl“ – juhtimisstruktuurile.

Lisaks jätkab Boulding tarbijakooperatiivide kirjeldamist. Tema sõnul on eelisteks mastaabisäästu tõhus kasutamine ja „töölisklassi juhtimisoskuste kasutamata reserv“ (lk 332) – see on üsna erinev seisukoht varasematest autoritest, kes väitsid, et juhtimisoskuste reserv töölisklassi seas on piiratud. Bouldingi argument oli seotud tema algse teooriaga selle kohta, miks tarbijakooperatiivid olid Euroopas edukamad kui Ameerikas. Tema sõnul piiras Euroopa jäik klassistruktuur töölisklassi edasijõudmisvõimalusi, kes said edasi liikuda peamiselt ühistute kaudu, samas kui USA-s oli iga töötaja potentsiaalne ettevõtja.

Olenemata Bouldingi analüüsi eelistest või puudustest, oli tema teema uuring ulatuslikum kui järgnevatel autoritel. Samuelsoni teos „Majandusteadus“ avaldas tohutut mõju kõigile sõjajärgsetele õpikutele ja tõenäoliselt aitas ühistute eiramine Samuelsonis kaasa ka teema üldisele eiramisele. Uuritud tekstidest oli Samuelson (1970) esimene, kes jättis ühistud välja äriorganisatsioonide loetelust, mis hõlmas omandiõigusi, partnerlusi ja korporatsioone (5. peatükk „Ärikorraldus ja tulud“).

Vastupidiselt Samuelsonile lisas Lipsey (1980) pooleteise lehekülje pikkuse arutelu põllumajandusühistute kohta. Ta kasutas ühistuid, et illustreerida väidet, et tootjad saavad kasu toodangu piiramisest: „Me nimetame sellisel eesmärgil moodustatud ühingat tootjate ühistuks“ (lk 290). Hiljem kirjeldas ta sellise korralduse potentsiaalset ebastabiilsust. Seega õpetatakse lugejale, et ühistu on kartelli teine nimetus, et ühistute asutamine tõstab tootjahindu, vähendades samal ajal tarbijate heaolu, kuid õnneks, kuna esinevad destabiliseerivad tendentsid, mis õõnestavad ühistute olemasolu, naasevad hinnad konkurentsivõimelisele tasemele. Kuigi see kirjeldus ei ole kaugeltki mõeldud ühistute realistliku pildi andmiseks, mõjutavad sellised iseloomustused tõenäoliselt lugejate arvamusi ühistute kohta. Institutsioonilisi arutelusid ei ole, peale märkuse, et Lääne-Aafrika kakaotootjad, Põhja-Ameerika nisutootjad ja Brasiilia kohvikasvatajad on

organiseerinud ühistuid (lk 289). Institutsioonilisema suunitlusega uurimine oleks võinud osutada sellele, et kuigi ühistud on paljudes riikides teatud põllumajandussektorites mõjukad, on nende roll hinnakujunduses tõenäoliselt piiratud. Põllumajandushinda de määrajateks on palju tõenäolisemalt impordikord ja valitsuse põllumajandusalased määrused kui siseriiklikud organisatsioonilised korraldused.

Begg jt. (1994) mainivad rahapakkumise kontekstis hoiu-laenuühistuid kolm korda, kuid ei paku kusagil selgitust, mis on hoiu-laenuühistud, kuidas need erinevad kommertspankadest ja miks neid kirjutamise ajal pankadena ei liigitatud. Hoiu-laenuühistute küsimust oleks võinud kasutada näitena alternatiivsete organisatsiooniliste vormide kooseksisteerimisest finantssektoris, kusjuures ühistutel on kommertspankadega võrreldes erinevad konkurentsieelised ja -puudused. Nende küsimuste mittemõistmine on veelgi kajastunud Ühendkuningriigi demutualiseerimise laines (Cook, Deakin ja Hughes, 2002).

Lõpuks, Baumol ja Blinder (1988) ei maininud ühistuid ega krediidiühistuid, kuigi raamat käsitleb Jugoslaavia isemajandamise kogemust leheküljepikkuse analüüsiga.

5.3 Sõjajärgsed Soome ja Põhja-Euroopa õpikud

Sellesse õpikute kategooriasse kuulub 4 Soome päritolu, 4 Skandinaavia ja 1 Saksa-Šveitsi päritolu raamatut (Röpke oli saksa päritolu, kuid avaldas raamatu Šveitsis paguluses olles). Kõige ulatuslikumat ühistute käsitlust, 3 lehekülge, sisaldas Welinder (1953). Lisaks ühistu levinumate vormide tutvustamisele kasutas ta mastaabisäästu näidetena ka tarbija- ja põllumajandusühistuid (lk 64–65). Welinderi sõnul on tarbijaühistud olnud kasulikud konkurentsi edendamisel monopoliseerunud tööstusharudes (lk 149, 168–9). Samamoodi sisaldas Leppo (1952) raamat sama palju viiteid ühistutele suhteliselt (1,25 lehekülge ehk 0,6%), mis koosnes lühikesest definitsioonist (lk 47–48), samuti märkusest, et tarbijaühistud on kasulikud monopoolse võimu piiramisel (lk 61), ning krediidiühistute mainimisest (lk 84). Teised 1950.–1960. aastate raamatud sisaldavad maksimaalselt lühikesi definitsioone.

Kolmest uuemast, 1970. ja 1980. aastatel avaldatud raamatust sisaldavad ainult Delander ja Edebalk (1983) märkust ühistute kohta. Seega ei ole ühistute langus majandushariduses tingitud ainult anglo-ameerika õpikute omaksvõtmisest, vaid ka asjaolust, et Skandinaavia õpikud vähendasid teema käsitlemist 20. sajandi lõpu poole veelgi. Kuna Skandinaavia õpikute autorid aga ehisasid oma teoseid sageli anglo-ameerika õpikute eeskujul, võib olla kaudne seos.

Kokkuvõttes halvenes nii ühistute teemaliste arutelude kvantiteet kui ka kvaliteet pärast Teist maailmasõda märkimisväärselt. Paljud raamatud jätsid ühistud sootuks tähelepanuta. Ülejäänutes käsitleti teemasid aeg-ajalt, kuid need olid kas mitte eriti informatiivsed või halvimal juhul lausa eksitavad. Selles osas ei erine Põhja-Euroopa ja Põhja-Ameerika raamatud palju.

6. Languse põhjused

6.1 Ühistute majandusliku tähtsuse muutused

Selles osas esitan ja hindan mõningaid hüpoteese selle kohta, miks ühistute arutelud majandusõpikutes kahanesisid. Nagu 2. osas mainitud, on raske õigesti mõista, kuidas ühistute majanduslik tähtsus on aja jooksul muutunud. Lisas 1 esitatud statistika ei toeta selgelt hüpoteesi, et ühistute mõju on vähenenud, kuna liikmeskond on elanikkonna suhtes enamasti suurenenud. Liikmeskond on aga ühistute tähtsuse ebatäiuslik näitaja. Põllumajandustöötajate vähenemine 20. sajandil on samuti vähendanud ühistute majanduslikku tähtsust ning mõnes riigis on see negatiivselt mõjutanud ka ühistulisi finantsasutusi. Tarbijaühistute ajalugu Euroopas on olnud ebaühtlane: mõnes riigis (Ühendkuningriik, Prantsusmaa, Saksamaa) on nende tähtsus vähenenud, samas kui teistes on nad jaekaubanduse suurimate ettevõtjate seas (Skandinaavia). Samuti on võimalik, et 20. sajandi alguses ootasid autorid ühistute arengult rohkem, kui on realiseeritud. Eelkõige on töötajate ühistud jäänud marginaliseerituks. Siiski on ebatõenäoline, et ühistute majandusliku tähtsuse vähenemine on nende tähelepanuta jätmise peamine põhjus.

6.2 Õpiku orientatsiooni muutus institutsionalismist neoklassikalisele majandusteadusele

Majandusteadus kui uurimisvaldkond on viimase 100 aasta jooksul dramaatiliselt muutunud, eriti uurimismeetodite osas matemaatilise ja ökonomeetrilise analüüsi arengu tõttu ning vähemal määral ka uurimisteede osas. On toimunud nihe institutsionaalsest analüüsist teoreetilisele neoklassikalisele analüüsile poole. Varastes raamatutes esitatud süstemaatilised ajaloolised kirjeldused on tänapäevastest õpikutest kadunud. Isegi seda muutust ei tohiks aga liialdada. Varased raamatud ei olnud teoreetilised ja tänapäevased raamatud, eriti Põhja-Ameerika omad, sisaldavad palju institutsionaalset arutelu. Hea näide on Samuelson (1970). Raamat sisaldab peatükki äriorganisatsioonide kohta, mis sisaldab ainult institutsionaalset analüüsi. Ühistuid oleks seal võinud mainida. Samuti on olemas peatükk töö- ja tööstussuhete kohta (ptk 7), mis sisaldab eranditult institutsioonilist arutelu, sealhulgas pikka osa USA tööstussuhete arengust. Samuelson käsitles isegi pooleleheküljelises käsitluses 19. sajandi lõpu töölisklassi organisatsiooni „Töörüütlid“ (lk 128), kuid jättis mainimata, et ühistute edendamine oli nende programmi oluline osa (Jones, 1979; Aldrich ja Stern, 1984). Samuti on olemas institutsiooniline peatükk pangandussüsteemi kohta (ptk 16), kuid jällegi ei mainita ühistulisi finantsasutusi.

Institutsionalismilt neoklassikalisele analüüsile üleminekul võis aga olla ka teine, kaudne mõju. 19. sajandi ja 20. sajandi alguse institutsionalismile oli tüüpiline arusaam, et majandusteooriad ei ole universaalsed, vaid et nende rakendatavus varieerub ajaloolistes olukordades (Hodgson, 2001). Samamoodi tajuti, et majandusinstitutsioonide

kogum varieerus eri ühiskondades ja ajaloolistes perioodides. See ilmneb kõige ilmekamalt Marxi majandusmõtlemises, kuid sama mõtet jagasid ka mittemarksistlikud analüütikud, näiteks Gide.²⁰ Tasub meeles pidada, et aktsiaselts saavutas populaarsuse alles suhteliselt hilja 19. sajandil (Everett ja Minkler, 1993), seega oli see 20. sajandi alguses veel suhteliselt uudne uuendus. Seega võisid varasemad majandusteadlased tajuda ühistute muutumist tuleviku organisatsioonilises maastikus üha tavalisemaks. Seevastu käsitleb hiljutine neoklassikaline kirjandus praegust institutsioonilist ülesehitust, kus ühistuid peetakse haruldasteks, enam-vähem fikseerituna.

6.3 Valitsuse ja sotsiaalse manipuleerimise kasv

Valitsuse roll muutus 20. sajandil täielikult, kuna valitsus võttis enda kanda mitmesuguseid ülesandeid, nagu nõudluse juhtimine makromajandusliku poliitika kaudu, tööstusharude reguleerimine ning avalike hüvede ja mitmesuguste sotsiaalteenuste tootmine. See viis avaliku sektori majandusliku tähtsuse olulise kasvuni (Offer, 2001; Lindert, 2004).

20. sajandi alguses reageerisid ühistud majandusprobleemidele, mis hiljem nihkusid avalikku sfääri. Nagu mitmetes õpikutes rõhutati, müüsid tarbijaühistud ehtsaid kaupu ajal, mil tarbijakaitse oli minimaalne. Krediidühistud reageerisid kapitalituru puudustele ja järelevalveraskustele ajal, mil suurel osal elanikkonnast puudus alternatiivne juurdepääs krediidile. Eluasemeühistud pakkusid odavat, kuid kvaliteetset eluaset, finantsühistud pakkusid krediiti taskukohaste intressimääradega. Mõlemad elemendid ühendati hoiu-laenuühistutes. Kuna valitsuse regulatsioon nendes tööstusharudes arenes, kõrvaldati paljud takistused nendel turgudel (Hansmann, 1996). Kuigi regulatsioon ei muutnud ühistuid üleliigseks, vähendas see vajadust erasektori lahenduste järele.

Koos valitsuse rolli muutumisega muutus ka majandusteadlase roll. Majandusteadlasi hakati pidama ekspertideks, kelle nõuanded olid ühiskondlikus otsustusprotsessis hädavajalikud ja kes avaldasid oma mõju valitsusasutuste kaudu. Planeerimisest ja regulatsioonist sai majandusteadlase amet (Backhouse, 2002, lk 308). Neoklassikaline majandusparadigma, mis rõhutas sotsiaalsete probleemide „optimaalseid“ lahendusi, pakkus vahendeid „sotsiaalse inseneritöö“ lähenemisviisiks ning riigi suurenenud roll majandusasjades pakkus sekkumisvahendeid. See oli järjekordne näide, kus üleminek institutsionalistlik-ajalooliselt analüüsilt neoklassikalisele majandusteadusele ja selle keskendumisele universaalsusele ja optimaalsusele vähendas ühistu lähenemisviisi atraktiivsust.

Selle seisukoha praktilised rakendused hakkasid muutuma tavaliseks konkurentsianalüüsis, kus regulatsiooni ja kartellide lõhkumist hakati pidama ainsateks elujõulisteks lahendusteks. Probleemi lahendamine tarbijaomandi kaudu unustati. Teine näide on arengumajandus, kus arenguplaneerijad muutusid kinnisideeks „investeringulünkade“ ületamises (Easterly, 2001). Ühalt-alla lähenemine asendas

aastakümneteks kohalike elanikega koostööl põhinevaid lahendusi. Institutsioonilisele varieeruvusele pöörati vähe tähelepanu. Pärast Teist maailmasõda oli nii Ühendkuningriigis kui ka mujal sotsiaalteenuste osutamisel domineerivaks eelduseks, et avalike teenuste pakkujad on heatahtlikud ja hästi informeeritud ning teenuste saajatelt oodatakse pakutava kvantiteedi ja kvaliteedi passiivset vastuvõtmist (Le Grand, 2003). Need näitavad seda, mida Ellerman (2005) nimetas otseseks lähenemisviisiks arenguabile: ülalt-alla sekkumine, mille eesmärk on saavutada soovitud tulemus kiiresti, kusjuures abi saaja reageerib sekkumise loodud stiimulile passiivselt. Seevastu ühistud esindavad seda, mida Ellerman on nimetanud „kaudseks lähenemisviisiks“: kohandatud lahendused, mis kasutavad kohalikke teabe eeliseid ja keskenduvad võimete arendamisele. 20. sajandi alguse majandusteadlased mõistsid kooperatiivide eneseabi ja enesehariduse elementide eeliseid, kuid kuna kaudne lähenemine ei olnud kooskõlas neoklassikalise majandusteadusega, mis keskendus optimaalsetele ülalt-alla lahendustele ilma institutsionaalsete variatsioonideta, pole üllatav, et viide vastastikusele eneseabi lahendustele, mis kasutavad kohalikke teadmisi, kadus õpikutest.

7. Järeldused

See artikkel uuris mitmeid Helsingi Ülikoolis aastatel 1905–2005 kasutatud üldise majandusteaduse õpikuid, et uurida, kas ühistute roll majandusteaduse õpikutes on muutunud. 20. sajandi alguse ja sõjajärgsete majandusteaduse õpikute võrdlus näitab märkimisväärset nihet nii ühistutega seotud materjali kvantiteedis kui ka kvaliteedis. Varaseid raamatuid iseloomustab ulatuslik arutelu ühistute üle, teoreetilised arusaamad ja hoolikas dokumentatsioon ning need sisaldavad tasakaalustatud arutelusid erinevate koostöövormide üle. Uuemaid raamatuid iseloomustab süstemaatilise ühistute käsitluse puudumine ja halvimal juhul pakuvad need eksitavat teavet.

Pikisuunaline materjal võimaldab analüüsida selle muutuse põhjuseid. Langus näib olevat seotud majandusteadlase muutuva rolliga, kes rõhutab ülalt-alla lahendusi kohalike ja institutsiooniliselt tundlike lahenduste asemel, seades seega ühistud ebasoodsamasse olukorda. See muutus on seotud majandusparadigma nihkega institutsioonilisema analüüsi asemel neoklassikalisele majandusteadusele, kus rõhutatakse optimaalseid lahendusi ja vähendatakse institutsiooniliste omaduste tähtsust. Samal ajal on valitsuse roll majanduses 20. sajandil märkimisväärselt suurenenud, mis on veelgi vähendanud huvi ühiskondlike probleemide eraviisiliselt pakutavate lahenduste vastu.

Kuigi tulemused saadi Soomes kasutatavate õpikute valimi põhjal, on tõenäoline, et tulemusi saab üldistada ka teistele Euroopa oludele. Kõik valimisse kaasatud 20. sajandi alguse õpikud, mis pärinesid erinevatest Euroopa riikidest, sisaldasid arutelusid ühistute üle. Seega oli sel perioodil kogu Euroopa majandustudengitel tõenäoliselt ühistutest üsna kindel arusaam. Pärast Teist maailmasõda vähenesid viited ühistutele dramaatiliselt. See langes kokku universaalse majandusanalüüsi raamistiku omaksvõtmisega. Ühistute

väljajätmine anglo-ameerika õpikutest võis kaasa aidata nende tähelepanuta jätmisele ka kodumaistes õpikutes.

Neil tulemustel on tõsised tagajärjed ühistute uurimise arengule. Kui tudengid ei tutvu ühistute kontseptsiooniga bakalaureuseõppe ajal, on ka väiksem tõenäosus, et nad tunnevad selle vastu huvi hiljem. Ülikoolilõpetajate seas ühistute tundmatus avaldab tõenäoliselt negatiivset mõju ka ühistulise ettevõtluse arengule, kuna uutel töötajatel puuduvad teadmised nende toimimisloogikast. 20. sajandi alguse autorid pidasid eduka ühistulise ettevõtluse eeltingimuseks majandushariduse suurendamist. Kuigi majandushariduse üldine tase on paranenud, pole sellest ühistutele erilist kasu olnud, kuna ühistud on õppekavas unustatud.

Kas tulevikus on selles osas midagi muutumas? Nagu Hill (2000) pakkus välja, oleks hea algus praeguste majandusuuringute integreerimine õpikutesse. Selleks võiks olla rohkem materjali saadaval, kui tänapäeva majandusteadlastel oleks ühistute vastu laiem huvi. Suur osa hiljutisest majandusanalüüsist käsitleb töötajate ühistuid ja eriti tööjõu juhtimise teooriat; olulised praktilised rakendused, näiteks tarbijaühistud või eluasemeühistud, on pikka aega unarusse jäetud. Samuti on märke, et majandusteadlased tunnevad üha suuremat huvi kohalike majanduslike lahenduste vastu, mida tõendab näiteks kiiresti kasvav majanduskirjandus mikrokrediidi kohta (Armendariz de Aghion ja Morduch, 2005). Kui see suundumus muutub laialdasemaks, võib ühistute uurimise taaselustamine tänapäeva majandusteaduses olla võimalik. Lisaks, kui „heaoluriigi taandumine” muutub püsivaks olukorraks, võib tekkida vajadus ühistute taasleiutamiseks vabatahtliku ja eraviisilise lahendusena avalikele probleemidele.

REFERENCES

Esmased allikad (õpikud)

(esimene väljaanne, kui pole teisiti märgitud)

- Aschehoug, T.H. (1903): *Socialökonomik*, Kristiania: H. Aschehoug & Co.
- Baumol, William J. and Alan S. Blinder (1988): *Economics: Principles and Policy*, 4th edition, San Diego: Harcourt Bruce Jovanovich. 1st edition 1979.
- Begg, David, Stanley Fischer, and Rudiger Dornbusch (1994): *Economics*, 4th edition, London: McGraw-Hill. First edition 1984.
- Borgh, R. van der (1909): *Kansantalouseluoliikka*, Helsinki: Kansanvalistusseura. Original text *Volkswirtschaftspolitik*, 1st ed. 1903, Leipzig: Göschen.
- Boulding, Kenneth E. (1966): *Economic Analysis*, vol. 1: *Microeconomics*. 4th edition. New York: Harper and Row. First edition 1941.
- Brisman, Sven (1925): *Kansantaloustiede*, Porvoo: WSOY. 1st original edition 1911, 1st Finnish edition 1917.
- Conrad, Johannes (1911-3): *Kansantalouseluoliikka*, Porvoo: WSOY, 4 vols. Translation according to the 5th edition in 1910, 1st edition in 1897, Jena: Fischer.
- Delander, Lennart and Per Gunnar Edebalk (1983): *Samhällets ekonomi*, Malmö: Liber.
- Ingemar Gerhard (1968): *Samhällsekonomi*. Göteborg: Elanders.
- Gide, Charles (1917): *Taloustieteen pääpiirteet*, Helsinki: Otava (2nd Finnish edition). Original text *Principes d'Economie Politique*, 13th edition, 1911. 1st edition 1883. 1st Finnish edition 1904.
- Harmaja, Laura and Leo (1925): *Kansantaloustiede*. Helsinki: Otava.
- Korpela, Asko (1978): *Taloutemme rakenne ja toiminta*. Jyväskylä: Gummerus.
- Leppo, Matti (1952): *Lyhyt kansantaloustieteen oppimäärä*. Porvoo: WSOY.
- Lipsey, Richard G. (1980): *An Introduction to Positive Economics*, London: Weidenfeld and Nicolson. 1st edition 1963.
- Marshall, Alfred (1961 / 1920): *Principles of Economics*. London: Macmillan. 9th (variorum) edition, vol. 1. 1st edition 1890.
- Nyboe Andersen, P., Bjarke Fog, and Poul Winding (1962): *Kansantaloustiede*, 3rd Finnish edition. Porvoo: WSOY. 1st Finnish edition 1953. Original text *Nationalökonomi*. 1st edition 1952.

- Pekkarinen, Jukka and Pekka Sutela (1980): *Kansantaloustiede: johdatus perusteisiin*. Porvoo: WSOY.
- Philippovich, Eugen von (1914): *Yleinen kansantaloustiede*, Helsinki: Otava. Original text *Allgemeine Volkswirtschaftslehre*, 10th edition, 1913. 1st edition 1893.
- Röpke, Wilhelm (1951): *Taloustieteen perusongelmia*, Helsinki: Otava. Original text *Die Lehre von der Wirtschaft*, 1st ed. 1937.
- Samuelson, Paul A. (1970): *Economics*, 8th edition, New York: McGraw-Hill. 1st edition 1948.
- Tamminen, Mikko (1967): *Talous ja tuotantoprosessi*. Porvoo: WSOY.
- Westergaard, Harald (1909): *Kansantaloustieteen pääpiirteet*, Porvoo: WSOY. Original *Nationaloekonomien i Hovedtraek*, 1st ed. 1908, Copenhagen.
- Welinder, Carsten (1953): *Ekonomisk Teori och politik*, Stockholm: Kooperativa förbundet, 2nd ed. 1st ed. 1948.
- Willgren, K. (1925): *Kansantaloustieteen oppikirja*, Helsinki: manuscript.

Muud allikad

- Aldrich, Howard and Robert N. Stern (1984): 'Resource Mobilization and the Creation of US Producer Cooperatives', *Economic and Industrial Democracy*, 4: 371-406.
- Anonymous (1999): *Neue Hallsche Genossenschafts-Korrespondenz: das Institut stellt sich vor*, Institut für Genossenschaftswesen an der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg. Available from <http://www.landw.uni-halle.de/igw/band1.pdf>
- Armendariz de Aghion, Beatriz and Jonathan Morduch (2005): *The Economics of Microfinance*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Backhouse, Roger E. (2002): *The Penguin History of Economics*, London: Penguin.
- Birchall, Johnston (1997): *The International Co-operative Movement*, Manchester: Manchester University Press.
- Blair, Margaret (2003): 'Post-Enron Reflections of Corporate Governance', *Journal of Interdisciplinary Economics*, 14(3): 113-24.
- Bonin, John P., Derek C. Jones and Louis Putterman (1993): 'Theoretical and Empirical Studies of Producer Cooperatives: Will Ever the Twain Meet?' *Journal of Economic Literature*, 31:1290-1320.
- Chamard, John and Tom Webb (2004): 'Learning to Manage the Co-operative Difference', presented in the 12th IAFEP conference in Halifax, Nova Scotia, July 8-10, 2004.
- Cheney, George (1999): *Values at Work: Employee Participation Meets Market Pressure at Mondragon*, Ithaca, NY: ILR Press.

- Cook, Jacqueline, Simon Deakin and Alan Hughes (2002): 'Mutuality and Corporate Governance: The Evolution of Building Societies Following Deregulation', *Journal of Corporate Law Studies*, 2: 110-38.
- Deakin, Simon and Suzanne Konzelmann (2004): 'Learning from Enron', *Corporate Governance: An International Review*, 12(2): 134-42.
- Dow, Gregory K. (2003): *Governing the Firm: Workers' Control in Theory and Practice*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Easterly, William (2001): *The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Ellerman, David P. (1988): 'The Kantian Person / Thing Principle in Political Economy', *Journal of Economic Issues*, 22(4): 1109-22.
- Ellerman, David (2005): *Helping People Help Themselves: From the World Bank to an Alternative Philosophy of Development Assistance*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Ely, Richard T., Thomas S. Adams, Max O. Lorenz, and Allyn A. Young (1920): *Outlines of Economics*, New York: MacMillan, 3rd revised edition (1st edition 1893).
- Eurostat (2001): 'A Pilot Study on Co-operatives, Mutuals, Associations and Foundations', Luxembourg: Eurostat.
- Everett, Michael J. and Alanson P. Minkler (1993): 'Evolution and Organisational Choice in Nineteenth-Century Britain', *Cambridge Journal of Economics*, 17: 51-62.
- Furlough, Ellen and Carl Strikwerda (1999, eds.): *Consumers Against Capitalism? Consumer Cooperation in Europe, North America and Japan, 1840 - 1990*, Lanham, ML: Rowman & Littlefield.
- Gide, Charles (1922): *Consumers' Co-operative Societies*, New York: Alfred A. Knopf.
- Hansmann, Henry (1996): *The Ownership of Enterprise*, Cambridge, MA: Belknap Press.
- Hill, Roderick (2000): 'The Case of Missing Organizations: Co-operatives and the Textbooks', *Journal of Economic Education*, 31(3): 281-95.
- Hodgson, Geoffrey M. (2001): *How Economics Forgot History: The Problem of Historical Specificity in Social Sciences*, London: Routledge.
- ICA (1998a): 'Statistics and Information on European Co-operatives', Geneva: International Co-operative Alliance.
- ICA (1998b): *Latest ICA Statistics of July 1, 1998*. Geneva: International Co-operative Alliance.
- Available from <http://www.coop.org/statistics.html>
- ICA (n.d.): 'How the ICA Contributes to the Aims of United Nations', Geneva: International Co-operative Alliance. Available from <http://www.wisc.edu/uwcc/ivic/orgs/ica/un/contribute.html>

- Jones, Derek C. (1976): 'British Economic Thought on the Associations of Labourers, 1848-1974', *Annals of Public and Co-operative Economics*, 47(1): 5-36.
- Jones, Derek C. (1979): 'U.S. Producer Cooperatives: The Record to Date', *Industrial Relations*, 18: 342-57.
- Jossa, Bruno (2005): 'Marx, Marxism and the Cooperative Movement', *Cambridge Journal of Economics*, 29: 3-18.
- Klinedinst, Mark and Hitomi Sato (1994): 'The Japanese Cooperative Sector', *Journal of Economic Issues* 28(2): 509-17.
- Kuitunen, Tero and Risto Sullström (1984): 'Kansantaloustieteen opetus, tutkintovaatimukset ja väitöskirjatutkimus Helsingin yliopistossa 1906-82'. In Heikki Koskenkylä, Jukka Pekkarinen, Antti Räikkönen and Pentti Vartia (eds.): *Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä*. Vammala: Vammalan kirjapaino.
- Le Grand, Julian (2003): *Motivation, Agency and Public Policy: Of Knights and Knaves, Pawns and Queens*, Oxford: Oxford University Press.
- Lindert, Peter H. (2004): *Growing Public: Social Spending and Economic Growth Since the Eighteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Michie, Jonathan and Jonathan Blay (2004): *Mutuals and Their Communities: How One in Three Enjoy the Mutual Advantage*, London: Mutuo.
- Mill, John Stuart (1871): *Principles of Political Economy*. London: Longman.
- Offer, Avner (2001): *Why Has the Public Sector Grown So Large in Market Societies? The Political Economy of Prudence in the UK*, Oxford: Oxford University Press.
- Paunio, Jouko (2002): 'Suomalaisen kansantaloustieteen kansainvälistyminen', *Finnish Economic Journal*, 98 (4): 349-62.
- Russell, Raymond (1995): *Utopia in Zion: The Israeli Experience with Worker Cooperatives*, Albany: SUNY.
- Taussig, F.W. (1922): *Principles of Economics*, vol. II, New York: MacMillan, 3rd revised edition (1st edition 1911).
- Walter, Karl (1933, ed.): *Co-operation and Charles Gide*, London: P.S. King & Son.
- Whyte, William Foote and Kathryn King Whyte (1991): *Making Mondragon: The Growth and Dynamics of the Worker Cooperative Complex*, Ithaca, NY: ILR Press.

MÄRKUSED

- 1 ICA (1998a) andmetel oli 1998. aastal 43% Rootsi elanikkonnast tarbijaühistute liikmed. Soomes oli vastav näitaja 21% ja Taanis 23%. Turuosad olid 1998. aastal Soomes 36% ja Rootsis 20% (Taani kohta andmed puuduvad). Vähemalt Soomes on nii turuosa kui ka liikmeskonna arv alates 1998. aastast oluliselt tõusnud.
- 2 Ühistuid on juhtimisõpikutes suures osas tähelepanuta jäetud. Vt Chamard ja Webb (2004).
- 3 Lisaks siin viidatud autoritele tuuakse John Stuart Milli sageli näitena majandusteadlasest, kellel on eriline huvi ühistute vastu. Vt eriti Mill (1871, 4. raamat, 7. peatükk).
- 4 Varasem panus sellesse valdkonda on Jones (1976), kes andis ülevaate 19. ja 20. sajandi alguse Briti majandusteadlaste mõtteviisist. Ta keskendus rohkem töötajate ühistutele ja lisas oma uuringusse ka kasumi jagamise.
- 5 Vt Hill (2000, lk 282) detailsema loetelu määratlevatest tunnustest.
- 6 Kaasaegses majandusteaduses on töötajate ühistud pärvinud kõigist ühistutüüpidest kõige rohkem tähelepanu „tööjõu juhitud ettevõtete” kirjanduses, vt Bonin jt (1993) ja Dow (2003) uuringute kohta. Hansmann (1996) käsitles erinevat tüüpi ühistute uurimist laiemalt.
- 7 On muidugi võimalik, et ülikooliprofessorid valisid õppekavasse õpikud, mis kajastaksid nende ühistute pooldamist või vastandamist. Siiski pean ma ebatõenäoliseks, et ühistute arutelud oleksid ühelgi perioodil õpikute valikul olulist rolli mänginud.
- 8 Samuelsoni õpik ei olnud kunagi ülikoolikursuse kohustuslik tekst, kuigi see oli vähemalt 1970. aastatel sissejuhatavas kursusel „soovitav lugemine”. Sellest hoolimata on see siia lisatud oma silmapaistva rolli tõttu majandushariduses kogu maailmas.
- 9 Röpke (1951) originaalväljaanne pärineb aastast 1937.
- 10 Vt Hansmann (1996, ptk 13) aruteluks kooperatiivsete finantsasutuste ja hoiupankade erinevuste üle.
- 11 Võib väita, et Röpke (1951) tuleks liigitada sõjaeelseks raamatuks, kuna saksakeelne originaalväljaanne ilmus juba 1937. aastal. See tähendaks, et keskmine ühistute käsitlemine oli sõjaeelsete raamatute puhul 2,0% ja sõjajärgsete raamatute puhul 0,2%. Keskmiste erinevus on endiselt statistiliselt väga oluline ($t = 3,54$). Teine piiripealne juhtum on Boulding (1966), mille esmatrükk ilmus 1941. aastal. Selle raamatu peamine eluiga oli aga sõjajärgne periood, mis õigustab selle liigitamist sõjajärgseks raamatuks.
- 12 Vähemalt kaks autorit olid isiklikult seotud ühistulise liikumisega. Gide'i osalus on hästi teada (nt Gide, 1922; Walter, 1933). Conrad oli oma karjääri lõpus (alates 1911. aastast

kuni surmani 1915. aastal) Halle ülikooli äsjaloodud Ühistuuringute Instituudi direktor (Anon., 1999).

- 13 Selle teema tänapäevase analüüsi leiab Ellermanist (1988).
- 14 Aschehoug (1903) ise ei suhtunud sellesse kriitikasse kaasa, kuid ta ei püüdnud seda ümber lükata. Siiski märkis ta, et tarbijaühistud olid märkimisväärselt parandanud töölisklassi perede elatustaset (lk 539).
- 15 Kuigi ka põllumajandusühistud ja finantsühistud said üsna palju kajastust, käsitlesid tekstid peamiselt erinevat tüüpi ühistuid ja nende levimust ning seetõttu pole seda arutelu siin vaja korrata.
- 16 Rohkem ajaloolisi viiteid ja uuemat kirjandust „ühistute degeneratsiooni” kohta vt Russell (1995).
- 17 See loetelu sarnaneb Hansmanni (1996) tõstatatud küsimustega.
- 18 Everett ja Minkler (1993) on darvinistliku argumendi vastu vaieldud. Nende arvates oli töötajate ühistute jaoks 19. sajandi Suurbritannia otsustaval kujunemisperioodil tõsiseks takistuseks sobivate, nende vajadustele vastavate õigusaktide puudumine.
- 19 Tema raamatu avaldas Rootsi tarbijate keskühistu (Kooperativa förbundet).
- 20 Kas Marx ise nägi ühistuid kapitalismi ja sotsialismi vahelisel teel ajutise vahendina või kasuliku eesmärgina, on olnud vaieldav. Läbimõeldud analüüsi vt Jossa (2005).

LISA 2

Ühistu teema käsitluse maht majandusõpikutes teemade kaupa

Author	Aschehoug	Westergaard	v. d. Borgh	Conrad	Philippovich	Gide
Publication year	1903	1909	1909	1911-13	1914	1919
Book used in teaching	1900s-1920s	1910s	1910s	1900s-1910s	1900s-1930s	1900s-1930s
No. of pages devoted to co-operatives (%)	36.25 / 2098 (1.7%)	6 / 203 (3.0%)	2 / 134 (1.5%)	47.5 / 1040 (4.6%)	13.75 / 612 (2.2%)	33.5 / 847 (4.0%)
No. of pages devoted to co-operatives + related issues (%)	44 / 2098 (2.1%)	12.25 / 203 (6.0%)	2 / 134 (1.5%)	72 / 1040 (6.9%)	17.25 (2.8%)	43.5 (5.1%)
General	10.5		0.25	2.5	2.5	
Worker co-operatives	6.75	1	1	7.5	2.25	5
Consumer co-operatives	8	2.25		9	3.75	5
Agricultural co-operatives	1.5	1	0.25	11	0.5	6
Credit co-operatives	2.5	1.25		9.5	3.75	7.5
Mutual insurance companies	1.75	0.25		4	0.5	
Other types of co-operatives (e.g. housing, construction)		0.25	0.25	4	0.5	1.5
Other	5.25		0.25			8.5
Related issues						
History of ideas	2.25	3.5			3	0.5
Profit-sharing and employee ownership		1.5		6.5	0.25	6.5
Savings banks	5.5	0.25		18	0.25	3
Co-operatives in socialism (incl. collective farms, Yugoslav self-management)		1				

Märkus: 1) Hõlmab teemat lehekülgede arvuna, kui pole märgitud teisiti.

Author	Welinder	Nyboe Andersen, Fog, Winding	Boulding	Tamminen	Gerhard	Samuelson
Publication year	1953	1962	1966	1967	1968	1970
Book used in teaching	1940s-1950s	1950s-1960s	1950s-1960s	1960s-1970s	1960s-1970s	1970s-1980s
No. of pages devoted to co-operatives (%)	3 / 530 (0.6%)	0.5 / 502 (0.1%)	1.75 / 693 (0.3%)	0.25 / 184 (0.1%)	0.25 / 309 (0.1%)	0 / 835
No. of pages devoted to co-operatives + related issues (%)	3.5 (0.7%)	1.25 (0.2%)	1.75 (0.3%)	0.5 (0.3%)	0.25 (0.1%)	0.5 (0.1%)
General	0.25	0.5	0.5		0.25	
Worker co-operatives						
Consumer co-operatives	1.25		1			
Agricultural co-operatives	0.5					
Credit co-operatives	0.5		0.25	0.25		
Mutual insurance						
Other co-operatives (e.g. housing, construction)	0.25					
Other	0.25					
Related issues						
History of ideas						
Profit-sharing and employee ownership		0.25				
Savings banks	0.5					
Co-operatives in socialism (incl. collective farms, Yugoslav self-management)		0.5		0.25		0.5

Märkus: 1) Hõlmab teemat lehekülgede arvuna, kui pole märgitud teisiti.

APPENDIX 4, CONTINUED

Author	Marshall	Harmaja	Brisman	Willgren	Röpke	Leppo
Publication year	1920	1925	1925	1925	1951	1952
Book used in teaching	1930s-1950s	1930s-1950s	1920s	1920s-1930s	1950s	1950s-1970s
No. of pages devoted to co-operatives (%)	4.75 / 722 (0.7%)	4.5 / 270 (1.7%)	3 / 198 (1.5%)	1.5 / 161 (0.9%)	0	1.25 / 202 (0.6%)
No. of pages devoted to co-operatives + related issues (%)	5.5 (0.8%)	6.5 (2.4%)	3 (1.5%)	1.5 (0.9%)	0	2 (1.0%)
General		1		0.25		0.75
Worker co-operatives	3	0.5	0.5			
Consumer co-operatives	0.5	0.75	2.25	0.5		
Agricultural co-operatives	0.5	1.25	0.25	0.25		
Credit co-operatives		0.5		0.25		0.25
Mutual insurance		0.5		0.25		
Other co-operatives (e.g. housing, construction)						
Other	0.75					0.25
Related issues						
History of ideas		1				0.25
Profit-sharing and employee ownership	1	0.5				
Savings banks		0.5				0.5
Co-operatives in socialism (incl. collective farms, Yugoslav self-management)						

Märkus: 1) Hõlmab teemat lehekülgede arvuna, kui pole märgitud teisiti.

Author	Korpela	Lipsey	Pekkarinen & Sutela	Delander & Edebalk	Baumol & Blinder	Begg et al.
Publication year	1978	1980	1980	1983	1988	1994
Book used in teaching	1970s-1980s	1960s-1980s	1980s-1990s	1970s-1980s	1980s-1990s	1990s-2000s
No. of pages devoted to co-operatives (%)	0	1.5 / 791 (0.2%)	0	1 / 378 (0.3%)	0 / 925 (0%)	0.5 / 639 (0.08%)
No. of pages devoted to co-operatives + related issues (%)	0	1.5 (0.2%)	0	2.25 (0.6%)	1 (0.1%)	0.5 / 639 (0.08%)
General						
Worker co-operatives						
Consumer co-operatives				0.25		
Agricultural co-operatives		1.5		0.25		
Credit co-operatives				0.25		0.5
Mutual insurance						
Other co-operatives (e.g. housing, construction)				0.25		
Other						
Related issues						
History of ideas						
Profit-sharing and employee ownership						
Savings banks				0.25		
Co-operatives in socialism (incl. collective farms, Yugoslav self-management)				1	1	

Märkus: 1) Hõlmab teemat lehekülgede arvuna, kui pole märgitud teisiti.